

тонко відчуває три речі: можна, не можна, треба, той володіє важливою якістю – моральністю.

Розроблена В.О.Сухомлинським система сімейного виховання, спрямована в наше сьогодення і майбутнє, становить велику цінність, збагачує теорію і практику виховання підростаючого покоління. В умовах розбудови української державності і широкої демократизації суспільства ще гостріше, ніж за життя В.О.Сухомлинського, відчуваються актуальність і життєвість його ідей.

1. Захаренко О.А. Гордієві вузли сучасної педагогіки. Як їх розв'язати // Педагогіка толерантності. – 1999. – №3-4. – С. 12-15.
2. Стельмахович М. Новітні перспективи родинного виховання // Рідна школа. – 1998. – №7-8. – С. 3-6
3. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості // Вибрані твори: в 5т. – К.: Радянська школа, 1976-1977.– Т.1; С.55-206.
4. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. – К.: Радянська школа, 1978. – 263 с.
5. Сухомлинський В.О. Моральні заповіді дитинства і юності. – К.: Радянська школа, 1966 – 231с.
6. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину // Вибрані твори: в 5т. – К.: Радянська школа, 1976-1977.– Т.2. – С.149-409.
7. Сухомлинський В.О. Народження громадянина // Вибрані твори: в 5т. – К.: Радянська школа, 1976-1977.– Т.3. – С.283-567.
8. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // Вибрані твори: в 5т. – К.: Радянська школа, 1976-1977.– Т.3. – С.7-278.

Слюсаренко Н.В.

ПЕРШІ ЖІНОЧІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ НА ХЕРСОНЩИНІ (кінець XIX – початок XX ст.)

Сьогодні педагогічна наука і практика знаходяться на етапі пошуку шляхів, засобів, форм виховання і навчання підростаючого покоління дівчат. За цих умов особливо актуальним є звернення до історичних джерел, які суттєво розширюють наші уявлення про еволюцію системи викладання в жіночих навчальних закладах різних типів у різні історичні періоди.

Так, у першій половині XIX ст. існувала система освіти дівчат, у якій переважали жіночі навчальні заклади закритого типу, приватні пансіони. Навчання в них передбачало тривалу ізоляцію дівчат від родини, від звичайних умов життя. До того ж і кількість цих закладів була невелика і навчатися в них мали

ІСТОРІЯ ОСВІТИ

можливість лише діти заможних батьків, і навіть для таких дітей не вистачало в навчальних закладах місць.

Початком бурхливого розвитку жіночої освіти в Україні можна вважати другу половину XIX ст., коли виникає думка про відкриття, всестанову, доступну для всіх верств населення жіночу школу, яка не відривала би дітей від родини, не звільняла би батьків від обов'язків щодо виховання власних дітей і, у той самий час, гарантувала б освіту.

Такими школами стали Маріїнські училища, що у другій половині XIX – на початку XX ст. створюються по всій Україні та жіночі училища Міністерства народної освіти. В основу організації Маріїнських училищ було покладено такі положення:

- до навчання в училищі допускалися дівчата всіх станів віком від 9 до 13 років;
- заняття проводилися в не святкові дні з 9 години ранку до 14.30;
- повний навчальний курс складався з семи класів, навчання в кожному з них тривало один рік;
- в училищі вивчали обов'язкові навчальні предмети (Закон Божий, вітчизняна мова і словесність, історія, географія, природознавство, арифметика, жіночі рукоділля, співи, краснопис, малювання) та необов'язкові (французька і німецька мови, танці) [8, с.33].

Отже, у XIX ст. жіноча освіта поступово набирала обертів, але населення країни подекуди не одразу визнавало її необхідність і доцільність. Так, наприклад, в м. Херсоні педагогічна рада чоловічої гімназії ще в квітні 1858 р. запропонувала створити жіноче училище. Слід звернути увагу, що події відбувалися до затвердження на рівні держави Положення про жіночі училища Міністерства народної освіти і у той самий час, коли в Петербурзі було відкрито перше Маріїнське училище.

Привертає увагу і той факт, що педагоги вирішили викладати в училищі навчальні дисципліни безкоштовно. Було навіть здійснено необхідні розрахунки, які передбачали участь в цій справі всього населення міста. Але, хоч сума пожертвування кожної родини складала лише близько 30 коп. на рік, знайшлися два міських товариства, які відповіли, що погоджуються з тим, що жіноча освіта корисна але “по бедности своей не предвидят надобности в заведениях для детей женского пола” [7, с.547]. Така відповідь вплинула на рішення Херсонської думи, яка в свою чергу повідомила, що “за всеми убеждениями, херсонское

общество всех сословий не изъявило согласия на пожертвование для женских школ” [8, с.548].

Одночасно громадськість продовжувала шукати кошти на відкриття жіночого училища шляхом проведення музичних вечорів, збирання грошей за підпискою, але їх було недостатньо. Схожі ситуації склалися в інших регіонах Херсонської губернії.

30 травня 1858 року государ затвердив положення про жіночі училища Міністерства народної освіти, які були засновані на кошти уряду, різних відомств, пожертвування приватних осіб тощо. Статистичні дані 1859 р. свідчать, що училищ Міністерства народної освіти було відкрито набагато більше ніж Маріїнських.

У цей період створюються приватні загальноосвітні і спеціальні навчальні заклади для жінок: училища, гімназії, пансіони тощо, які відігравали значну роль у розвитку освіти України. Вони, як правило, належали заможним особам, благодійним, релігійним, освітнім та іншим організаціям.

Серед них Херсонська Маріїнська гімназія, яка була добре відома за межами Таврійського краю. Історичний шлях названа гімназія розпочала 21 травня 1855 року як приватний пансіон, відкритий Марією Гнатівною Гозадіноюю разом зі своїми сестрами Софією та Оленою. Це був перший приватний навчальний заклад для дівчат.

Заснування пансіону було обумовлене тим, що на той час у м. Херсоні, крім приватного єврейського училища, не було ніяких учбових закладів для дівчат. Тому директор училищ барон Ельснер запропонував сестрам Гозадіновим очолити цю справу. Його вибір не був випадковим, бо сестри одержали чудову домашню освіту: володіли кількома іноземними мовами, мали знання з історії, математики, географії тощо. До того ж сестри були досить заможними людьми.

Марія Гнатівна Гозадінова мала “глибокі філологічні знання: не тільки читала й говорила багатьма європейськими мовами – французькою, німецькою, англійською, італійською, але й добре знала їх літературу. Не чужі були їй і східні мови” [1, с.2]. Вона була директором пансіону і викладала російську літературу. Софія Гнатівна викладала історію, а Олена Гнатівна – географію і французьку мову [2, с.13]. Крім сестер Гозадінових у пансіоні викладали вчителі чоловічої гімназії.

“Приватний пансіон для дівчат в Херсоні” швидко набув популярності, зростала кількість бажаючих вчитися саме тут, розширювалася й програма занять. Завдяки цьому в лютому 1864 року з дозволу місцевої влади пансіон перетворюють на

ІСТОРИЯ ОСВІТИ

приватну гімназію з шестирічним курсом навчання [2, с.12], у якій продовжує зростати кількість класів і учнів.

З 1867 року гімназія з приватного закладу стає громадським. У ній 1871 року було відкрито сьомий клас, а 1885 року – восьмий. Як і колишній пансіон гімназія теж набула популярності. Невпинно зростала кількість учениць (1869 рік – 136 учениць, 1897 рік – 473, 1900 рік – понад 600 учениць), було кілька паралельних класів. У 1881 році гімназія отримала назву Маріїнської [2, с.13].

Серед кращих приватних жіночих навчальних закладів Херсонщини початку ХХ ст. – гімназія В.І.Марченко. Ідея створення якої належить дружині директора банку, члена Херсонської міської управи, статського радника, попечителя жіночої гімназії Сави Васильовича Марченка, яка 24 січня 1902 року отримала дозвіл на відкриття у власному будинку приватного початкового училища з викладанням французької і німецької мов, а також з підготовкою дітей обох статей від 6 до 12 років до вступу в середні навчальні заклади [3, с.13]. Викладачами в училищі працювали В.І.Марченко, М.Н.Грищенко, В.Н.Воїнова та священник отець І.Михайловський. З часом і дві доньки Марченків (Галина і Ксенія) розпочали роботу в училищі в якості виховательок.

У травні 1908 року навчальний заклад було перетворено в приватне училище 2-го розряду. У 1909 році в ньому були дві паралельні початкові школи. У групі В.І.Марченко навчалось 50 дівчат, а у її доньки Галини – 24 хлопця та 21 дівчинка. Закон Божий викладав священник отець Н.Долбня.

17 червня 1910 року гімназія стає першорозрядним семикласним навчальним закладом з курсом жіночих гімназій, а вже через рік 19 червня 1911 року на його основі В.І.Марченко заснувала приватну жіночу гімназію з семирічним терміном навчання. Для того, щоб отримати свідоцтво про звання домашньої вчительки випускницям гімназії Марченко необхідно було закінчити восьмий клас в іншому навчальному закладі.

Відомо, що у ті часи в приватних гімназіях навчання відбувалося згідно державної програми, але учні не отримували таких прав, які були у випускників чоловічих і жіночих гімназій Міністерства народної освіти. Саме тому в приватних гімназіях зазвичай не було випускних класів і після закінчення 7-го класу дівчата повинні були здавати екзамени за 8-й клас у державних жіночих гімназіях.

20 вересня 1915 року, завдяки наполегливості власниці,

гімназія отримала право для своїх вихованок здобувати освіту і отримувати свідоцтво про звання домашньої вчительки. Заклад було перейменовано на “Приватну жіночу восьмикласну гімназію Валентини Іванівни Марченко з правами для учнів”. Здійснилася давня мрія випускниці першої Херсонської жіночої гімназії (В.І.Марченко), яка свого часу закінчила навчання з золотою медаллю і званням домашньої вчительки російської мови та присвятила своє життя створенню зразкового навчального закладу для дівчат. У гімназії було вісім класів і підготовчий клас. Тут навчалось 310 учнів. За програмою восьмого класу дівчата вивчали Закон Божий, педагогіку, російську граматику, методику російської мови, арифметику, методику арифметики, педагогічне малювання, краснопис, гігієну, співи, домоводство, а також спеціальні предмети: російська мова і словесність, математика, географія, історія, природознавство, французька і німецька мови. Ще з січня 1914 року навчальний заклад мав власну чотирихповерхову будівлю і двохповерховий гуртожиток, збудовані на кошти С.В. Марченка. Це була єдина в м. Херсоні гімназія, яка мала вежу для спостереження за небом під час вивчення навчального предмету “Космографія”. У приміщенні гімназії все віяло комфортом: водяне опалення, туалети з дзеркалами, швейцари, няньки та ін. [4, с.13].

Як бачимо, у другій половині XIX ст. на початку XX ст. приватна жіноча освіта Херсонщини створювала всі умови для того, щоб дівчата із заможних сімей могли отримати якісну освіту. Кількість жіночих навчальних закладів у цей період поступово зростає. Так, якщо в 1868 році в м. Херсоні працювало одне училище жіноче 2-го розряду, п’ять приватних жіночих училищ і два училища для осіб обох статей, то до 100-річчя заснування міста (1878 р.) було відкрито жіночу гімназію і прогімназію, при якій в 1874 році організовані педагогічні курси, що готували вчительок для земських шкіл.

Зростає також кількість дівчат, які отримали освіту, як серед заможної частини населення, так і серед бідних. Але переважна кількість дівчат у цей період ще лишається без освіти. Про це свідчать такі статистичні дані: у 1895 році в Херсоні проживало 2678 хлопців та 2905 дівчат шкільного віку, а в школах навчалось 2097 хлопців та тільки 875 дівчат. Тобто 69% дівчат у м. Херсоні ще лишалися без освіти [6, с.8].

Але поступово змінювалося і відношення міських товариств до народної освіти. Зокрема, на Херсонщині міські і сільські товариства, земства, забезпечували відповідно 38 %, 21 %, 25 %

коштів на утримування училищ губернії, тоді як казна виділяла лише 8 %. Міські товариства Херсонської губернії (за даними 1891 року) були найбільш уважними до справи освіти населення у порівнянні з іншими міськими товариствами Росії, оскільки останні в середньому асигнували на утримування навчальних закладів лише 17, 9 % загальних витрат [5, с.138].

Узагальнюючи вищезазначене можна зробити такі висновки:

- у ХІХ столітті в Херсонській губернії відбувався бурхливий розвиток жіночої освіти;
- значну роль в освіті жіноцтва відігравали приватні жіночі школи; організація навчально-виховного процесу в приватних жіночих школах певною мірою залежала від окремих особистостей, якими на Херсонщині були сестри Гозадінови, В.І. Марченко та ін.;
- навчальні плани приватних жіночих шкіл кінця ХІХ – початку ХХ ст. поступово наблизилися до державних і забезпечували якісну освіту, яка не відрізнялася, а подекуди була кращою ніж в навчальних закладах Міністерства народної освіти;
- гальмом у розвитку жіночої освіти була не відсутність коштів на відкриття відповідних навчальних закладів, а стереотипи мислення, які панували у суспільстві в ті часи.

1. Білай Л. Самовідданість // Наддніпрянська правда. – 1995. – 19 січня. – С.2.
2. Голобородько О. Три сестри // Джерела. – 1994. - № 19-20. – Липень. – С. 12-13.
3. Горностаев Е. Дом Марченко // Площадь Свободы. – 1999. – 11 ноября. – С.13.
4. Горностаев Е. На пути к украинской национальной гимназии // Площадь Свободы. – 1999. – 13 мая. – С.13.
5. Каменская В. Народное образование в Херсонской губернии // Русская школа: Общепедагогический журнал для школы и семьи / Под ред. Я.Г. Гуревича – СПб: Типография И.Н. Скороходова, 1892. – № 3. – Март. – С.132-138.
6. Коротецкий А. Літопис Херсона // Джерела. – 2001. – 10 березня. – С.8.
7. Лихачева Е.И. Начало женских гимназий в России. 1857-59 гг. // Вестник Европы: Журн. истории, политики, литературы. Тридцать второй год. – Петербург, 1897. – Апрель. – Кн.4. – С.534-555.
8. Семенов Д. Из пережитого. В Мариинской женской гимназии // Русская школа: Общепедагогический журнал для школы и семьи / Под ред. Я.Г. Гуревича. – СПб.: Типография И.Н. Скороходова, 1892. – № 3. – Март. – С.24-38.